

ઉપદેશ ગોપાલસિ

130

૨૨.૧૧

૧૩

૧ ॥

[૦]

23.5

તેમણે મુક્તિસ્થિતિમાં મુક્તને દેહેન્દ્રિયનો અભાવ માન્યો છે તેથી કાંઈ તેઓ કેવલાદ્વૈતવાદી છે એમ કહી શકાય નહિ. જે મુક્તિ-સ્થિતિમાં માત્ર શરીરેન્દ્રિયનો અભાવ માનનારાને કેવલાદ્વૈતવાદી સ્વી-સ્વામાં આવે તો તાર્કિકાદિ પણ મુક્તિદશામાં દેહેન્દ્રિયનો અભાવ માનનારા છે તેથી તેમને પણ તમારે જીવબ્રહ્મનો અભેદ માનનારા તોકારવા પડશે, જે તમારાથી સ્વીકારી શકાય એમ નથી. એમ વાંચી સાંખ્યપ્રવચનમાં આદરિમુનિના મતનું નિરાકરણ કરવામાં આવ્યું નથી એમ સિદ્ધ થાય છે.

૦૧૯૮૬(શક ૧૮૫૨) આષાઢસુદિ પૂર્ણિમા. આવૃત્તિ પહેલી. પ્રતિ ૨૨૧૧

યોગનાર:-બ્રહ્મનિષ્ઠ મહારાજ શ્રીમન્ નથુરામશર્મા.

બીલખા-કાઠિયાવાડ.

મુમુક્ષુઓને વિનામૂલ્યે આપવામાટે પ્રકટ કરનાર

મંગળદાસ કેશવલાલ ભક્ત

ખેભાત-ગુજરાત.

૧૫૨૬૨

॥ श्रीउपदेशग्रंथावलि ॥

॥ અંક સત્યોત્તરમો ॥*

॥ શ્રીવ્યાસમહાગુરુનો સિદ્ધાંત ॥

[૪]

તેમણે મુક્તિસ્થિતિમાં મુક્તને દેહેન્દ્રિયનો અભાવ માન્યો છે તેથી કાંઈ તેઓ કેવલાદૈતવાદી છે એમ કહી શકાય નહિ. જે મુક્તિ-સ્થિતિમાં માત્ર શરીરેન્દ્રિયનો અભાવ માનનારાને કેવલાદૈતવાદી સ્વી-રવામાં આવે તો તાર્કિકાદિ પણ મુક્તિદશામાં દેહેન્દ્રિયનો અભાવ માનનારા છે તેથી તેમને પણ તમારે જીવબ્રહ્મનો અભેદ માનનારા તોકારવા પડશે, જે તમારાથી સ્વીકારી શકાય એમ નથી. એમ વાથી સાંખ્યપ્રવચનમાં બ્રહ્મરિમુનિના મતનું નિરાકરણ કરવામાં આવ્યું નથી એમ સિદ્ધ થાય છે.

૦૧૯૮૬ (શક ૧૮૫૨) આષાઢસુદિ પૂર્ણિમા. આવૃત્તિ પહેલી. પ્રતિ ૨૨૧૧

યોજનાર:—બ્રહ્મનિષ્ઠ મહારાજ શ્રીમન્ નથુરામશર્મા.

બીલખા—કાઠિયાવાડ.

મુદ્રકશ્રીઓને વિનામૂલ્યે આપવામાટે પ્રકટ કરનાર

મંગળદાસ કેશવલાલ ભક્ત

ખેલાત—ગુજરાત.

૧૫૧૬૨

અમદાવાદ—ધી ડાયમંડ જ્યુબિલી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં પરીખ દેવીદાસ છગનલાલે છાપ્યું.

રાઈ રીતે વ્યાસભગવાનથી ભિન્ન બીજા કોઈ મુનિ કેવલાદૈત-
વાદી તે સમયમાં હોવાનો સંભવ જણાતો નથી તેથી તથા વ્યાસ-
ભગવાનને દૈતવાદી કે દૈતાદૈતવાદી માની તેમના મતનું ખંડન કોઈ
મુનિએ પોતાના સૂત્રાદિમાં કરેલું જણાતું નથી તેથી વ્યાસભગવાનજ
કેવલાદૈતવાદી હોવાનો નિશ્ચય થાય છે. વળી જેમ બ્રહ્મસૂત્રોમાં શ્રીવ્યાસ-
ભગવાને શ્રીકપિલજીનેજ સાંખ્યમતના પ્રવર્તક માની તેમના મતનુંજ
શાસ્ત્રપ્રમાણથી ને તદ્દનુકૂલ યુક્તિથી ખંડન કરેલું પ્રતીત થાય છે,
તેમ સાંખ્યપ્રવચનમાં શ્રીકપિલજીએ પણ વ્યાસભગવાનનેજ ઉદ્દેશી-
ને તેમના મતનું ખંડન કરવું આવશ્યક માની તેમના મતનું ખંડન
કરેલું હોવું જોઈએ એમ અનુમાન થાય છે, તેથી પણ વ્યાસભગ-
વાન કેવલાદૈતવાદીજ હતા એમ નક્કી થાય છે.

સાંખ્યપ્રવચનના પહેલા અધ્યાયની અનિરુદ્ધભટ્ટની વૃત્તિમાં
“ એક આત્મેતિ વેદાંતિનઃ ” (આત્મા એક છે એમ વેદાંતીઓ કહે
છે) એમ જણાવી પછી તે કથનની સત્યતા જણાવવામાટે “ તથા
ચ, ‘ નિત્યઃ સર્વગતો હ્યાત્મા કૂટસ્થો દોષવર્જિતઃ । એકઃ સન્ મિચતે
ઑત્યા માયયા ન સ્વભાવતઃ ॥ ’ (વેદાંતીઓ આત્માનું એકપણું માને
છે તે આવી રીતે:-પ્રસિદ્ધ આત્મા સદ્રૂપ, સર્વવ્યાપક, અવિકારી,
સર્વપ્રકારના દોષથી રહિત ને એક છતાં બ્રાંતિવડે ભેદ પામે છે. એ
ભેદ માત્ર માયાવડે જણાય છે, આત્માના સ્વભાવથી નહિ,) એ
શ્રીસૂત્રસંહિતાનો શ્લોક આધારરૂપે લઈ વેદાંતીઓ આત્માના એકપણાને
માનનારા છે એમ જણાવ્યું છે. પુનઃ સાંખ્યપ્રવચનના પાંચમા અધ્યાય-
પરની તેજ અનિરુદ્ધભટ્ટની વૃત્તિમાં છીપ આદિમાં જે રૂપા આદિનું
જ્ઞાન થાય છે તેમાં વેદાંતીઓ અનિર્વચનીયપણુંજ સ્વીકારે છે એમ
સિદ્ધ કરવામાટે “ નાનિર્વચનીયં તદભાવાત્ ” સાં૦ ૫-૫૪ (છીપ

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક

૧૫૧૬૨

વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ

ઉપદેશ ગ્રંથામલિ-૭૭

વિષય

૧૨ : ૪૨

આદિમાં જે રૂપા આદિની પ્રતીતિ થાય છે તે અનિર્વચનીય નથી, કેમકે તેવા સત્અસત્થી વિવક્ષણ અનિર્વચનીય પદાર્થનો જગતમાં અભાવ છે,) આ સૂત્રની ઉત્થાનિકામાં “વેદાંતિમતં દૂષયતિ” (વેદાંતીઓના મતમાં દોષ દેખાડે છે,) એમ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે, આથી કેવલાદ્વૈત એજ વેદાંતીઓનો-વ્યાસભગવાન આદિનો-સિદ્ધાંત છે એવો સ્પષ્ટ નિશ્ચય થાય છે.

વ્યાસભગવાને જેમ પોતાના વેદાંતદર્શનમાં “મહદીર્ઘવદ્વા હ્રસ્વપરિમંડલામ્યામ્” વે० ૨-૨-૧૧ (જેમ વૈશેષિકમતમાં દ્વચલુકથી મહદીર્ઘપરિમાણવાળું ત્ર્યલુક ઉત્પન્ન થાય છે, અને દ્વચલુકમાં રહેલું હ્રસ્વપરિમાણ તેમાં ઉત્પન્ન થતું નથી, તથા પરમાણુથી ત્ર્યલુકસ્વપરિમાણવાળું દ્વચલુક ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેમાં રહેલું પરમાણુનું પરિમાણ ઉત્પન્ન થતું નથી, તેમ ચેતનરૂપ બ્રહ્મથી અચેતનરૂપ જગત્ ઉત્પન્ન થાય છે, અને બ્રહ્મમાં રહેલું ચૈતન્ય ઉત્પન્ન થતું નથી,) આ મહદીર્ઘાધિકરણમાં શ્રીકૃણાદના મતનું ખંડન કર્યું છે તેમ વૈશેષિકદર્શનમાં શ્રીકૃણાદમુનિએ શ્રીવ્યાસભગવાનના કેવલાદ્વૈતમતનું ખંડન કર્યું છે. વૈશેષિકદર્શનના ત્રીજા અધ્યાયના બીજા આલ્પનિકમાં પહેલાં પોતાના મતપ્રમાણે આત્માનું સુખદુઃખાદિના જ્ઞાનરૂપ હેતુવડે જણાવાપણું નિરૂપણ કરીને પછી વ્યાસભગવાને માનેલા આત્મસ્વરૂપનું નિરાકરણ કરવાસારુ “તસ્માદાગમિકઃ” વૈ० ૩-૨-૮ (આત્મા સૂક્ષ્મતમ હોવાથી તે માત્ર શાસ્ત્રવડે જાણી શકાય એવો છે,) એ સૂત્રવડે શાસ્ત્રથીજ જાણી શકાય એવો આત્મા છે એમ કહીને તે પછી તે આત્માના સ્વરૂપનો “સુખદુઃખજ્ઞાનનિષ્પત્યવિશેષાદૈકાત્મ્યમ્” વૈ० ૩-૨-૧૯ (સુખદુઃખના જ્ઞાનની સિદ્ધિના સમાનપણાથી આત્માનું એકપણું છે) એ સૂત્રવડે વેદાંતશાસ્ત્રમાં માનેલા એકાત્મપણાનું

કથન કરીને પશ્ચાત્ “વ્યવસ્થાતો નાના” વૈ ૦ ૩-૨-૨૦ (સુખદુઃખાદિ-
ની વ્યવસ્થા થવામાટે આત્મા ધણા માનવા જોઈએ,) તથા
“શાસ્ત્રસામર્થ્યાન્ન” વૈ ૦ ૩-૨-૨૧ (અને શ્રુતિસ્મૃતિરૂપ શાસ્ત્રના
એવા કથનરૂપ બલથી પણ આત્મા ધણા માનવા જોઈએ,) એ એ
સૂત્રોથી વેદાંતશાસ્ત્રે માનેલા આત્માના એકપણાનું નિરાકરણ કરીને
આત્માના બહુપણાનું પ્રતિપાદન કરેલું છે. એ એ સૂત્રોપરના ભાષ્યનો
તથા ભિન્ન ભિન્ન ટીકાઓનો ભાવ આ પ્રમાણે છે:—આત્માનું અસ્તિ-
ત્વ નક્કી થયા પછી તે આત્મા સર્વશરીરોમાં એકજ છે? કે પ્રત્યેક
શરીરમાં તે ભિન્ન ભિન્ન છે? એવો સંશય થતાં “સર્વશરીરોમાં
એકજ આત્મા રહેલો છે, કેમકે સર્વશરીરોમાં અનુકૂલપ્રતિકૂલ પ્રસંગ-
માં સુખદુઃખના જ્ઞાનનું એકસરખાપણું જણાય છે એ હેતુથી, અને
શાસ્ત્રમાં પણ આત્મામાં ભેદ જણાવનારા હેતુના અભાવથી આત્મા
એક ને અદ્વૈત છે એમ કહેલું છે તેથી આત્મા એકજ છે, ધણા
નથી,” આવો પૂર્વપક્ષ ઉત્પન્ન કરીને પછી વૈશેષિકસૂત્રકાર શ્રીકણ્ઠાદ
પોતાનો સિદ્ધાન્ત કહે છે:—“વ્યવસ્થાતો નાના” (પ્રત્યેક શરીરમાં
આત્મા ભિન્ન ભિન્ન છે, સર્વશરીરોમાં એક આત્મા નથી. જો
સર્વશરીરોમાં એકજ આત્મા માનીએ તો પ્રત્યેક શરીરમાં જણાતા
ભિન્ન ભિન્ન સુખની, દુઃખની, જન્મની, મરણની, બંધની ને મોક્ષની
વ્યવસ્થા સંભવી શકતી નથી. જો આત્મા એકજ માનીએ તો એકના
સુખદુઃખાદિવડે બધાને સમાનજ સુખદુઃખાદિ થાય, પણ એમ થતું
નથી. જો આત્મા પ્રત્યેક શરીરમાં ભિન્ન ભિન્ન માનીએ તોજ એ
વ્યવસ્થા સારી રીતે સંભવી શકે છે, અન્યથા તે વ્યવસ્થા સંભવી
શકે નહિ એ સ્પષ્ટજ છે, માટે ભિન્ન ભિન્ન શરીરમાં રહેનારા આત્મા
અસંખ્ય છે.) વળી જીવો ધણા છે એમ માનવાનું આ બીજું કારણ

પણ છે:-“ શાસ્ત્રસામર્થ્યાच्च ” (શ્રુતિના કથનના બદલથી પણ જીવો અનેક માનવા જોઈએ.) “ યથાગ્નેઃ ક્ષુદ્રા વિસ્ફુલ્લિગા વ્યુચ્ચરંત્યેવમ-સ્માદાત્માનો વ્યુચ્ચરંતિ ” (જેમ પ્રદીપ્ત અગ્નિમાંથી નાના નાના ધણા તણખાઓ નીકળે છે તેમ આ પરમાત્મામાંથી ધણા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે,) એ અને એવી બીજી શ્રુતિઓમાં જીવાત્મા ધણા છે એમ કહ્યું છે. “ દ્વા સુવર્ણાં સયુજા સજ્જાયા ” (જે સારી પાંખવાળા, સાથે રહેતારા તથા મિત્રના જેવા,) “ એકો વશી સર્વભૂતાંતરાત્મા ” (એક, સર્વને વશ રાખનારા ને સર્વપ્રાણીઓના અંતરાત્મા,) અને “ નિત્યો નિત્યાનાં ચેતનશ્ચેતનાનામ્ ” (આકાશાદિ નિત્ય મનાતા પદાર્થોથી પણ વધારે નિત્ય અને જીવરૂપ ચેતનોના કરતાં પણ વધારે ચેતનરૂપ,) આવી શ્રુતિઓમાં ઈશ્વરના એકપણાનું પ્રતિપાદન કર્યું છે, જીવના એકપણાનું પ્રતિપાદન કર્યું નથી, એટલે જીવો ધણા છે એમ માનવા-માં કશો વિરોધ આવતો નથી.

એવી રીતે વેદાંતસૂત્રોમાં જણાવેલા આત્માના એકપણાનું ખંડન વૈશેષિકદર્શનમાં કરવામાં આવ્યું છે. આમ હોવાથી વૈશેષિકદર્શનકાર શ્રીવ્યાસભગવાનને કેવલાદ્વૈતવાદી માને છે એમ નક્કી થાય છે. “ તર્કોપપ્રતિષ્ઠાનાન્ ” વે० ૨-૧-૧૧ (તર્કની સ્થિરતા ન હોવાથી) એ સૂત્રમાં શ્રીવ્યાસભગવાને જેમ ગૌતમમુનિના મતનું ખંડન કર્યું છે તેમ ન્યાયદર્શનમાં શ્રીગૌતમમુનિએ જીવઈશ્વરનો ભેદ જણાવી તથા ધણા જીવો માની અર્થથી શ્રીવ્યાસભગવાને માનેલા કેવલાદ્વૈતનું ખંડન કર્યું છે. એવી રીતે શ્રીગૌતમમુનિ પણ વ્યાસભગવાનને કેવલાદ્વૈતવાદી માને છે.

“ एतेन योगः प्रत्युक्तः ” વે० ૨-૧-૩ (સાંખ્યમતના નિરાકરણવડે યોગમતનું પણ નિરાકરણ કરાયું એમ જાણવું,) એ સૂત્રવડે

વેદાંતદર્શનમાં જેમ શ્રીવ્યાસભગવાને શ્રીપતંજલિના સિદ્ધાંતનું ખંડન કરેલું છે એમ યોગદર્શનમાં વેદાંતદર્શને સ્વીકારેલા કેવલાદ્વૈતનો અનુવાદ કરી તેનું નીચે જણાવેલી રીતે ખંડન કરવામાં આવ્યું છે:-
 “પુરુષાર્થશૂન્યાનાં ગુણાનાં પ્રતિપ્રસવઃ કૈવલ્યં સ્વરૂપપ્રતિષ્ઠા વા ચિત્તિ-
 શક્તિરિતિ ॥ યો. ૪-૩૪ (પુરુષાર્થથી રહિત થયેલા ત્રણ ગુણોનો પોતપોતાના કારણમાં લયદારા પ્રધાનમાં લય થાય તે કેવલ્ય છે, અથવા ચેતનશક્તિ સ્વરૂપમાં સ્થિતિ કરે તે કેવલ્ય છે. ઇતિ.) એ યોગદર્શનના સૂત્રના ઉત્તરાર્ધની શ્રીભોજરાગની અનાવેલી રાજમાર્તંડ-
 નામની ટીકામાં નીચે પ્રમાણે વેદાંતસિદ્ધાંતનો અનુવાદ ને તેનું ખંડન કરેલું જેવામાં આવે છે:- “યે તુ વેદાંતવાદિનઃ ચિદાનંદમયત્વમાત્મનો મોક્ષં મન્યંતે તેષાં ન યુક્તઃ પક્ષઃ । તથા હિ આનંદસ્ય સુખસ્વરૂપત્વાત્ સુખસ્ય ચ સદૈવ સંવેદ્યતયૈવ પ્રતિભાસાત્ સંવેદ્યમાનત્વં ચ સંવેદનવ્યતિ-
 રેકેણાનુપપન્નમિતિ સંવેદનસંવેદયોરભ્યુપગમાદદ્વૈતહાનિઃ ॥ ” (જે વેદાંત-
 વાદીઓ આત્માની ચિદાનંદમયભાવે સ્થિતિ થાય તેને મુક્તિ માને છે તેમનો તે મત યોગ્ય નથી, કેમકે આનંદનું સુખરૂપપણું હોવાથી અને સુખની સર્વદા અનુભવના વિષયપણાવડેજ પ્રતીતિ થતી હોવાથી તથા અનુભવના વિષયરૂપ થવું એ અનુભવવિના (જ્ઞાનવિના) સંભવી શકે નહિ તેથી અનુભવનો વિષય ને અનુભવ આ એનો અંગીકાર કરવાથી અદ્વૈતસિદ્ધાંતની નિવૃત્તિ થાય છે.) એ વચનોથી સિદ્ધ થાય છે કે વેદાંતીઓનો કેવલાદ્વૈતમત માની, પછી તેનો અનુવાદ કરી, ત્યાં તે મતનું નિરાકરણ કરેલું છે.

“ફલમત્ ઉપપત્તેઃ” વે. ૩-૨-૩૮ (જીવે કરેલાં શુભાશુભ કર્મનું ફલ ઈશ્વરથી થાય છે એમ ઈશ્વરમાં તેની યોગ્યતા હોવાથી જણાય છે,) એ વેદાંતદર્શનના સૂત્રમાં જેમ શ્રીવ્યાસભગવાને

શ્રીજૈમિનિના મતનું ખંડન કર્યું છે તેમ પૂર્વમીમાંસાદર્શનમાં કેવલાદ્વૈતમતનેજ વેદાંતીઓનો મત માનીને તેનો અનુવાદ કરી તેનું ખંડન કરવામાં આવ્યું છે. પૂર્વમીમાંસાદર્શનપરના શાખરભાષ્યપર શ્રીકુમારિલભટ્ટનું વાર્તિક છે, તે વાર્તિકના તર્કપાદમાં તેમણે કેવલાદ્વૈતનો અનુવાદ કરી તેનું નીચે પ્રમાણે ખંડન કર્યું છે:—

“સ્વયં ચ શુદ્ધરૂપત્વાદભાવાદ્વાન્યવસ્તુનઃ ।

સ્વપ્નાદિવદવિદ્યાયાઃ પ્રવૃત્તિસ્તસ્ય કિં કૃતા ॥૧॥

અન્યેનોપપ્લવેડમીષ્ટે દ્વૈતવાદઃ પ્રસજ્યતે ।

સ્વાભાવિકીમવિદ્યાં તુ નોચ્છેત્તું કિંચિદર્હતિ ॥૨॥

વિલક્ષણોપપાતે હિ નશ્યેત્સ્વાભાવિકી ક્વચિત્ ।

ન ત્વેકાત્માભ્યુપાયનાં હેતુરસ્તિ વિલક્ષણઃ ॥૩॥”

ભાવાર્થ:—આત્મા પોતે તો અવિકારિસ્વરૂપવાળો હોવાથી સંસારની ઉત્પત્તિમાટે અવિદ્યાની પ્રવૃત્તિ કરાવી શકે નહિ, અને આત્માથી ભિન્ન અન્ય વસ્તુનો અભાવ છે ત્યારે તે આત્માને આશરે રહેલી સ્વપ્નાદિના જેવી અવિદ્યાની પ્રવૃત્તિ કાણે કરેલી છે ? ૧ જો કોઈ અન્ય જડવસ્તુવડે અવિદ્યાની પ્રવૃત્તિ ધ્વજવામાં આવે તો તેમને દ્વૈતવાદની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને જો અવિદ્યાને સ્વાભાવિકી સ્વીકારવામાં આવે તો તેનો લેશ પણ નાશ કોઈથી થવો યોગ્ય નથી, તેથી મોક્ષાભાવની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૨ જો કોઈ વિલક્ષણ કારણ પ્રાપ્ત થાય તો તેવડે કદી સ્વાભાવિકી અવિદ્યા નાશ પામે, પણ આત્મા એકજ છે એમ સ્વીકારનારાઓને કોઈ વિલક્ષણ કારણ પ્રાપ્ત નથી તેથી તેમને મતે અવિદ્યાની નિવૃત્તિ થઈ શકે નહિ. ૩

શ્રીપાર્થસારથિમિશ્રે પણ પૂર્વમીમાંસાપરના પોતાના સાત્ત્વદીપિકાનામના પુસ્તકના તર્કપાદમાં વેદાંતસિદ્ધાન્તનું ખંડન કરવામાટે

કેવલાદૈતજ વેદાંતશાસ્ત્રને અભિમત છે એમ માની નીચે પ્રમાણે તેના અનુવાદ કર્યો છે:—

“ સ્યાન્મતમ્, આત્મૈવૈકો જગદાસીત્ સ એવ સ્વેચ્છયા વ્યોમાદિ-
પ્રપંચરૂપેણ પરિણમતે બીજમિવ વૃક્ષરૂપેણ । ચિદેકરસં કથં જડરૂપેણ
પરિણમતે इति चेत् ? ન વયં પરમાર્થતઃ પરિણામં બ્રૂમઃ, કિંત્વપરિણતમેવ
પરિણતવત્ એકમેવ સદનેકથા મુખમિવાદર્શેષ્વવિધાવશાદ્વિવર્તમાનમાત્મૈવ
આત્મનશ્ચિદ્રૂપમચિદ્રૂપમિવ, અદ્વિતીયં સદ્વિતીયમિવ પश्यति સેયમવિદ્યો-
પાદાના સ્વપ્રપંચવન્મહાદિપ્રપંચગૃષ્ઠિઃ । તથા ચ ‘ સર્વં સ્વલિવદં બ્રહ્મ ’
‘ આત્મૈવેદં સર્વમ્ ’ ‘ નેહ નાનાસ્તિ કિંચન ’ इत्यादयो बहवोऽद्वैतवादाः ।
તથા ‘ હંદ્રો માયામિઃ પુરુષરૂપ ઈયતે ’ इति भेदावगतेर्व्यक्तमेव मायानिबं-
ધनत्वं दर्शितम् । તથા ‘ લોકાસ્તં પરાદુર્યોઽન્યત્રાત્મનો લોકાન્વેદ ’
इत्यादिनानात्मदर्शननिंदा, ‘ મૃત્યોઃ સ મૃત્યુમાપ્રોતિ ય ઇહ નાનેવ પश्यति ’
इति च नानात्वदर्शननिंदा, सर्वमिदमद्वितीयं ब्रह्मापरमनर्थकरी भेददृष्टिः,
સૃષ્ટિશ્ચાવિદ્યોપાદાનેત્યેતમર્થ પ્રકટયતિ ॥ ”

ભાવાર્થ:—વેદાંતવાદીઓ આમ માને છે:—“ આ જગત્ ઉત્પત્તિ-
ની પૂર્વે એક પરમાર્થરૂપજ (અત્તરૂપજ) હતું, તે અત્તજ પોતાના
મંકલપવડે આકાશાદિ જગદ્રૂપે પરિણામ પામે છે, જેમ બીજ વૃક્ષરૂપે
પરિણામ પામે છે તેમ. એકરસ ચેતનરૂપ અત્ત જડરૂપે કેમ પરિણામ
પામે ? એમ જો તમે પૂછો તો તેના સમાધાનમાં કહેવાનું કે:—અમે
આ જગત્ અત્તનું વાસ્તવિક પરિણામ છે એમ કહેતા નથી, કિંતુ
તે પરિણામ નહિ પામ્યા છતાં પરિણામ પામેલાજેવું, એકરૂપ છતાં
અનેક પ્રકારના જેવું, ને દર્પણમાં મુખની પેઠે અવિધાને લીધે વિવર્ત
પામેલું જણાય છે. આત્માજ પોતાનું જે ચેતનરૂપ છે તેને અચેતન-

રૂપજેલું, ને પોતાનું જે અદિતીયરૂપ છે તેને સદિતીયરૂપજેલું દેખે છે. તેજ આ અવિદ્યારૂપ ઉપાદાનકારણથી ઉપજેલું ને સ્વપ્નમાં પ્રતીત થતા જગતના જેવું મહદાદિરૂપ જગતમાં પ્રતીત થતું જગત છે, તેમજ વેદમાં ‘આ પ્રતીત થતું સર્વ જગત્ બ્રહ્મરૂપજ છે,’ ‘આ સર્વ જગત્ આત્માજ છે,’ અને ‘આ જગતમાં કાંઈ પણ વિવિધપણું (ભેદ) છેજ નહિ,’ ઇત્યાદિ અદ્વૈતનું પ્રતિપાદન કરનારાં ધણાં વચનો જોવામાં આવે છે. વળી ‘પરમાત્મા પોતાને આશરે રહેલી વિવિધ માયાઓવડે આહીં ધણે રૂપે પ્રતીત થઈ રહ્યા છે’ ઇત્યાદિ વેદવચનોમાં ભેદનું દર્શન માયાવડેજ થાય છે એમ સ્પષ્ટજ જણાવ્યું છે; તેમજ ‘જે મનુષ્ય લોકોને પોતાના સ્વરૂપથી પૃથક્ જાણે છે તેને લોકો પોતાનાથી પૃથક્ કરે છે’ ઇત્યાદિ શ્રુતિઓમાં આત્માના ભેદજ્ઞાનની અવગણના કરવામાં આવી છે, અને ‘જે મનુષ્ય આ બ્રહ્મમાં આલ્લદષ્ટિએ પ્રતીત થતા ભેદને સત્યરૂપે જુએ છે તે મનુષ્ય મરણ પામ્યા પછી જન્મીને પુનઃ મરણ પામે છે’ ઇત્યાદિ વેદવચનોવડે ધણા આત્મા છે એવા જ્ઞાનની-ભેદદર્શનની-નિંદા કરેલી જોવામાં આવે છે. ઉપરનું સર્વ પ્રતિપાદન આ સર્વ ચરાચર પ્રપંચ અદિતીય બ્રહ્મથી ભિન્ન નથી, ભેદજ્ઞાન જન્મમરણરૂપ અનર્થ ઉપજવનારું છે, તથા પ્રતીત થતું આ સર્વ જગત્ અવિદ્યા-રૂપ ઉપાદાનકારણથી ઉપજેલું છે એ અર્થનેજ સ્પષ્ટ કરીને જણાવે છે.”

પાણિનિર્ણયમાં શ્રીભર્તૃહરિએ પણ નાચેતાં વચનોથી વેદાંત-વાદીઓનો કેવલાદિત મત છે એમ જણાવ્યું છે:—

“યત્ર દ્રષ્ટા ચ દૃશ્યં ચ દર્શનં चापि कल्पितम् ।

तस्यैवार्थस्य सत्यत्वमाहुस्त्रयन्तवादिनः ॥”

ભાવાર્થ:—જે બ્રહ્મરૂપ અધિષ્ઠાનમાં દ્રષ્ટા, દશ્ય ને દર્શન આદિ ત્રિપુટીઓ કલ્પિત છે તે બ્રહ્મરૂપ અધિષ્ઠાનનુંજ વાસ્તવિકપણું વેદાંત-વાદીઓ કહે છે.

વેદાંતદર્શનમાં “પ્રત્યુરસામંજસ્યાત્” વે० ૨-૨-૩૭ (વિષમ-કારીપણાથી પરમેશ્વરમાં આ જગતનું નિમિત્તકારણપણું સંભવતું નથી,) એ સૂત્રથી જેમ શ્રીવ્યાસભગવાને પાશુપતમતનું ખંડન કર્યું છે તેમ શિવાગમમાં-પાશુપતમતને અનુસરનારા ગ્રંથોમાં-વેદાંતશાસ્ત્રે માનેલા કેવલાદ્વૈતમતનુંજ ખંડન કરેલું જોવામાં આવે છે. તે મતના મૂળેદ્રમંડિતાનામના ગ્રંથના જ્ઞાનપાદના બીજા પટલમાં નીચે પ્રમાણે કેવલાદ્વૈતમતનું ખંડન કરેલું છે:—

“ ભરદ્વાજ ઉવાચ

વેદાંતસાંખ્યસદસદ્વાદાર્થિકમતાદિષુ ।

સસાધના મુક્તિરસિત કો વિશેષઃ શિવાગમે ॥

શક્ર ઉવાચ

પ્રણેત્રસર્વદર્શિત્વાજ્ઞ સ્ફુટો વસ્તુસંગ્રહઃ ।

ઉપાયાઃ સફલાસ્તદ્વચ્છૈવે સર્વમિદં પરં ॥

વેદાંતેષ્વેક એવાત્મા ચિદચિદ્વ્યક્તિલક્ષિતઃ ।

આત્મેવેદં જગત્સર્વં નેહ નાનાસિત કિંચન ॥

પ્રતિજ્ઞામાત્રમેવેદં નિશ્ચયઃ કિંનિબંધનઃ ।

અત્ર પ્રમાણં તત્રાત્મા પ્રમેયત્વં પ્રપચતે ॥

યત્રૈતદુભયં તત્ર ચતુષ્ટયમપિ સ્થિતમ્ ।

અદ્વૈતહાનિરેવં સ્યાન્નિષ્પ્રમાણકૃતાન્યથા ॥

ભોગસામ્યાવિમોક્ષૌ ચ યૌ નેષ્ટાવાત્મવાદિભિઃ ।

નાદત્તે કસ્યચિત્પાપં ન ચૈવ સુકૃતં વિમુઃ ॥ ”

ભાવાર્થ:—“ ભરદ્વાજ ઇંદ્રને પૂછે છે:—‘ જો વેદાંત, સાંખ્ય, જૈન ને વૈશેષિક ઇત્યાદિ કાર્યનું કારણમાં સત્પણું કહેતારા ને કાર્યનું કારણમાં અસત્પણું કહેતારા મતોમાં પણ મોક્ષ ને તેનાં સાધનો જણાવ્યાં છે, તો પછી શિવાગમમાં તેમનાથી શો વિશેષ છે ? અર્થાત્ અન્ય મતોના કરતાં શિવાગમમાં શું ચઢિયાતાપણું છે ? ’ તેના ઉત્તરમાં ઇંદ્ર કહે છે:—‘ વેદાંતાદિ શાસ્ત્રોના કર્તા સર્વજ્ઞ ન હોવાથી તેઓના મતમાં પારમાર્થિક વસ્તુનો સ્પષ્ટ નિર્ણય સંભવનો નથી, તેમજ તેમણે કહેલાં સાધનો પણ ફક્તવાળાં થતાં નથી, પરંતુ શિવાગમમાં તો આ સર્વ ઉત્તમ પ્રકારે જણાવેલ છે. આમ સામાન્યરીતે બીજા મતોને પાશુપતમતથી કનિષ્ઠ જણાવી પછી પોતાના મુખ્યપૂર્વપક્ષરૂપે વેદાંત-શાસ્ત્રને માની તેમાં દોષો બતાવવા પ્રથમ તેના મતનો અનુવાદ કરી પછી તેનું ખંડન કરે છે:—વેદાંતશાસ્ત્રોમાં એકજ આત્મા ચેતનરૂપે ને અચેતનરૂપે જણાવ્યો છે, આત્માજ આ સર્વ જગદ્રૂપ છે, આ બ્રહ્મમાં કાંઈ પણ ભેદ નથી, આ વેદાંતશાસ્ત્રોનું કહેવું પ્રતિજ્ઞામાત્રજ છે, તેમાં કયા હેતુવાળો નિશ્ચય છે ? જો વેદાંતશાસ્ત્રોનું કહેવું પ્રમાણ માનીએ તો તેમાં આત્મા પ્રમેય એટલે પ્રમાણના વિષયપણાને પામે છે. જ્યાં પ્રમાણ ને પ્રમેય આ બે સિદ્ધ થયાં ત્યાં પ્રમાતા ને પ્રમા (જ્ઞાન) પણ માનવાંજ જોઈએ, એટલે બેને સ્થાને ચાર પણ સિદ્ધ થયાં, ને એમ થવાથી અદ્વૈતની હાનિ થઈ. જો એ ચારને વેદાંતી ન સ્વીકારે તો વેદાંતશાસ્ત્રોનું અપ્રમાણપણું (પ્રમાણથી રહિત-પણું) થયું. જો આત્મા એક છે એમ માનવામાં આવે તો સુખ-દુઃખાદિના અનુભવરૂપ ભોગ સર્વને સમાન થવો જોઈએ, ને એકના

બંધથી બધાને બંધ થવાથી મોક્ષનો અભાવ માનવો પડે, જે બંને દોષ આત્મવાદીઓને ઇષ્ટ નથી. વળી તેમને મતે વ્યાપક પરમાત્મા કોઇના પાપને અહણુ કરતા નથી, તેમ કોઇના પુણ્યને પણ અહણુ કરતા નથી એમ માન્યું છે એ પણ યોગ્ય નથી. ”

ઉપર જણાવેલો અનુવાદ ને તેનું ખંડન વેદાંતશાસ્ત્રને અર્થાત વ્યાસભગવાનના મતને કેવલાદ્વૈતપ્રતિપાદક માનીને કરવામાં આવેલ છે તે સ્પષ્ટજ છે.

એવીજ રીતે મૃગેંદ્રસંહિતાપર વૃત્તિ લખનાર શ્રીનારાયણુપંડિતે તથા શ્રીકુંડાચાર્યે અને તે વૃત્તિપર વ્યાખ્યાન લખનાર શ્રીઅધોરશિવાચાર્યે પણ કેવલાદ્વૈતરૂપ વેદાંતમનનો અનુવાદ કરી તેનું ખંડન કરવાનો પ્રયત્ન પોતપોતાનાં વૃત્તિવ્યાખ્યાનમાં કર્યો છે. ઉપરોક્ત વૃત્તિમાંથી ને તે વૃત્તિપરના વ્યાખ્યાનમાંથી ઉપયોગપૂરતો ભાગ નીચે જણાવવામાં આવે છે:—શ્રીનારાયણુપંડિત તથા શ્રીકુંડાચાર્ય પોતપોતાની “વેદાંતે-જ્વેક એવેતિ ” એ મૃગેંદ્રસંહિતાનાં વચનપરની વૃત્તિમાં વેદાંતમતનો આવી રીતે અનુવાદ કરે છે:—“ એકો વશી સર્વભૂતાંતરાત્મા, એકં વિશ્વં बहुधा यः करोति ” (પરમાત્મા એક, સ્થાવરજંગમ સર્વને પોતાને વશ રાખનારા ને સર્વપ્રાણીઓના અંતરાત્મા છે. જે પરમાત્મા પોતામાં રહેલા એક વિશ્વને પોતાની માયાવડે બહુ રીતે કરે છે,) ઇત્યાદિ શ્રુતિઓથી પરમાત્માજ સર્વ જીવોના ને જડ પદાર્થોના આવિર્ભાવના ને તિરોભાવના ઉપાદાનકારણરૂપ, પરિપૂર્ણ, છ પ્રકારનાં ઐશ્વર્યોમાં સ્વતંત્ર, પોતે એક છતાં પણ સંસારમાટે તે તે બહુ પ્રકારના મનોરૂપ ઉપાધિના ભેદના ભિન્ન ભિન્ન સ્વભાવોને અનુસરી પ્રતીત થનારા છે. એ પરમાત્માને મનુષ્ય જે યથાર્થ જાણે તો તે મનુષ્યને અબ્યુ-દ્યનો લાભ થાય છે. આવી વેદાંતનીજ તેવી તેવી વિચિત્રપણે અવ-

સ્થિતિ હોવાથી અર્થાત્ અદ્વૈતપ્રતીતિ તે સત્ય છે, અને દ્વૈતપ્રતીતિ એ ચંદ્રાદિના જ્ઞાનજેવી ભ્રમયુક્ત હોવાથી મિથ્યા છે એમ માનેહું હોવાથી તે મત આદર આપવાયોગ્ય નથી. શ્રીમાન્ ભર્તૃહરિ પણ વેદાંતમતના સંબંધમાં એમજ કહે છે:—

‘યથા ત્રિશુદ્ધમાકાશં તિમિરોપપ્લુતો જનઃ ।

સંકીર્ણમિવ માત્રામિશ્ચિત્રામિરમિમન્યતે ॥

તથૈતદમૃતં બ્રહ્મ નિર્વિકારમવિચયા ।

કલુષત્વમિવાપન્નં મેદરૂપે પ્રવર્તતે ॥ ’

ભાવાર્થ:—જેમ આકાશ અતિશુદ્ધ છે તોપણ તિમિરદોષથી ઘેરાયેલી આંખોવાળો મનુષ્ય પોતાની વિચિત્ર છદ્મિયોવડે તેને મિશ્ર-રંગવાળાજેવું (મહિન) માને છે તેમ અજ્ઞાની મનુષ્ય આ અવિનાશી ને વિકારરહિત બ્રહ્મને અવિદ્યાવડે જાણે મહિનપણાને (સંસારના ધર્મોને) પામ્યું હોય એમ માની ભેદવડે પ્રવૃત્તિ કરે છે, તાત્પર્ય કે પરમાત્મા સર્વ પ્રકારના ભેદોથી રહિતજ છે. સુખદુઃખ ને કર્તૃત્વ-ભોક્તૃત્વ આદિ સંસારના ધર્મોનો મનની સાથે સંબંધ થાય છે, પર-માત્માની સાથે તેમનો સંબંધ થતો નથી.

પરમાત્મા જલમાં પ્રતિબિંબરૂપે જણાતા સૂર્યની પેઠે મનોરૂપ ઉપાધિમાં પડેલા પ્રતિબિંબથી અભિન્ન છતાં પણ બિન્નજેવા જણાય છે. શ્રુતિ પણ એમજ કહે છે:—

‘યથા હ્યયં જ્યોતિરાત્મા વિવસ્વાનપો મિજ્જો બહુધૈકોડનુગચ્છન્ ।

ઉપાધિના ક્રિયતે મેદરૂપો દેવઃ ક્ષેત્રેજ્વેવમજોડયમાત્મા ॥ ’

ભાવાર્થ:—જેમ આ પ્રકાશસ્વભાવવાળો પ્રસિદ્ધ સૂર્ય એક છતાં પણ બિન્ન બિન્ન જલોમાં પ્રતિબિંબિત થઈ તે તે ઉપાધિને લીધે

બહુરૂપે જાણાય છે તેમ આ જન્માદિ વિકારથી રહિત સ્વયંપ્રકાશ પરમાત્મા એક છતાં પણ સર્વ શરીરાદિમાં પ્રતિબિંબિત થઇ તે તે ઉપાધિ-વડે ભેદરૂપે જાણાય છે.”

ઉપર પ્રમાણે વેદાંતશાસ્ત્રરૂપ કેવલાદૈતમતનો અનુવાદ કરી પછી તેમણે “તદેતન્નોપપચતે” (તે આ સંભવી શકતું નથી) એમ જાણાવી વેદાંતવાદનું ખંડન કરવાનો આરંભ કરેલો છે.

શ્રીઅધોરશિવાચાર્યકૃત મૃગેન્દ્રસંહિતાપરની (શિવસંહિતાપરની વા પાશુપતસંહિતાપરની) વૃત્તિના વ્યાખ્યાનમાં પણ “અથાન્યદર્શનાસ્ફુટત્વપ્રકાશનાય પ્રથમં વેદાંતવાદિમતસ્યાસ્ફુટત્વં સૂચયિત્વા દર્શયિતું વેદાં-તેષ્વિત્યાદિશ્લોકાર્ધેન તન્મતમુપન્યસ્યતે ॥ ” (હવે બીજાં દર્શનોનું અસ્પષ્ટ-પણું દેખાડવામાટે પ્રથમ વેદાંતવાદીના મતનું અસ્પષ્ટપણું સૂચવીને તે દેખાડવામાટે વેદાંતેષુ ઇત્યાદિ અર્ધા શ્લોકદ્વારા તેમના મતનું નિરૂપણ કરાય છે,) તથા ‘આત્મૈવેદં સર્વં’ (આ સર્વ જગત્ આત્માજ છે) ઇત્યાદિ કથનવડે તે વેદાંતમતજ જાણાવેલ છે. અવિદ્યારૂપ ઉપાધિ-વડેજ સદ્રૂપ પરમાત્મા જીવરૂપે જાણાય છે, જેમ સ્વપ્નમાં નિદ્રાવડે આત્મા પશુપક્ષી આદિરૂપે જાણાય છે તેમ. જેમ સ્વપ્નમાં નિદ્રાદોષવડે અનેક પ્રાણીઓની ને પદાર્થોની સ્પષ્ટ પ્રતીતિ થાય છે તેમ આ સંસારરૂપ મહાસ્વપ્નમાં પણ અવિદ્યારૂપ દોષવડે અનેક પ્રાણીઓની ને અનેક પદાર્થોની સ્પષ્ટ પ્રતીતિ થાય છે.

જેમ નેત્રના દોષથી એક ચંદ્રમાં બે ચંદ્રની મિથ્યા પ્રતીતિ થાય છે તેમ અવિદ્યારૂપ દોષથી બ્રહ્મમાં આ દૈતની મિથ્યા પ્રતીતિ થાય છે, અર્થાત્ એકજ પરમાત્મા શ્રુતિઓવડે ને સ્મૃતિઓવડે સિદ્ધ થાય છે.”

ઉપરના સર્વ કથનથી મૃગેન્દ્રસંહિતાનું, તે પરની વૃત્તિઓનું ને તે વૃત્તિઉપરના વ્યાખ્યાનનું કહેવું કેવલાદૈતજ વેદાંતશાસ્ત્રને માન્ય છે એવું છે એમ સૂક્ષ્મદષ્ટિથી અવલોકન કરતાં નક્કી થાય છે.

વળી અગત્યમુનિએ રચેલા શિવરહસ્યનામના ગ્રંથના ત્રીજા અંશના છઠીશમાં અધ્યાયમાં જે સ્થલે ગૌતમાદિના મતોના નિરીક્ષણ-પુરઃસર તે મતોને દોષવાળા જણાવ્યા છે તે સ્થલે તેમણે વેદાંતમત-વિષે નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે:—

“ ન તે ગૌતમાકાશનિત્યત્વવાદો મતો વેદવેદાંગતત્ત્વજ્ઞમૂર્તે ।
 ન તે જૈમિને શબ્દનિત્યત્વવાદો ન મિથ્યાત્વવાદોઽપિ વેદાંતિનાં તે ॥૧॥
 ન બંધોઽપિ મોક્ષોઽપિ વેદાંતશાસ્ત્રે તથા દૃષ્ટિમૃષ્ટિપ્રવાદોઽપિ દૃષ્ટઃ ।
 અવિદ્યાવિલાસો ન કોઽપીહ કલ્પ્યો વિલાસૈર્યતસ્તે જગજ્ઞાલમાસીત્ ॥૨॥
 ન ચાનંતવેદાંતવાર્તાવિચારે હરારાધકારાધ્યભાવાભિમાનઃ ।
 ન ચેદધુના કર્મમાર્ગો વિનષ્ટઃ શિવારાધનામાર્ગવાર્તા કુતઃ સ્યાત્ ? ॥૩॥ ”

ભાવાર્થ:—હે વેદવેદાંગના રહસ્યને જાણનાર ગૌતમ ! તમારો આકાશના નિત્યપણાનો વાદ સંભવતો નથી, કેમકે “ તસ્માદ્વા એતસ્મા-દાત્મન આકાશઃ સંભૂતઃ ॥ ” (તે આ પરમાત્માથી આકાશ ઉપજ્યું છે,) એ શ્રુતિમાં આકાશની ઉત્પત્તિ જણાવી છે. હે જૈમિને ! તમારો શબ્દના નિત્યપણાનો વાદ પણ સંભવતો નથી, કેમકે “તસ્માદ્વજ્ઞાતસર્વહુત ઋચઃ સામાનિ જજિરે” (પરમાત્મા જેમાં સર્વ લય પામે છે એવી પોતાને આશરે રહેલી માયામાંથી ઋચાઓને તથા સામોને ઉત્પન્ન કરતા હવા,) એ શ્રુતિમાં શબ્દરૂપ ઋગ્વેદાદિની ઉત્પત્તિ જણાવી છે. વેદાંતીઓનો જગત્-ના મિથ્યાપણાનો વાદ પણ જગત્ પ્રત્યક્ષ પ્રતીત થતું હોવાથી સંભવતો નથી. વેદાંતશાસ્ત્રમાં કહેલો એકજીવવાદ પણ સંભવતો નથી,

કેમકે તે વાદ માનતાં અંધમોક્ષાદિની વ્યવસ્થા સંભવી શકતી નથી તથા વેદાંતે માનેલો દષ્ટિસૃષ્ટિવાદ (જ્ઞાનને સમકાલે જગત્ હોવાન કથનરૂપ વાદ) પણ વ્યવહારમાં સત્ય જોવામાં આવતો નથી. જે અવિદ્યાના વિલાસોથી આ જગત્તો સમૂહ ઉપજ્યો છે એમ કહેવામાં આવે છે તે તમારી અવિદ્યાના વિલાસો અહીં કોઈ પણ રીતે કલ્પ કરવાયોગ્ય નથી. વેદાંતની અનેક પાતોનો વિચાર કરતાં દ્વૈતના અભાવને લીધે શંકરનું આરાધ્યપણું ને જીવના આરાધકપણાનું અભિમારહી શક્તાં નથી, અને હવે જે દ્વૈતના અભાવથી કર્મમાર્ગ સર્વનાશ પામે તો પછી શંકરના આરાધનરૂપ સાધનની વાત ક્યાં રહી ?

આ વચનોમાં શ્રીગૌતમમુનિએ માનેલા આકાશના નિત્યપણાના કથનનો, શ્રીજૈમિનિએ માનેલા શબ્દના નિત્યપણાના કથનનો અને વેદાંતીઓએ માનેલા સંસારના મિથ્યાપણાનો, અંધમોક્ષાદિના કલ્પિતપણાનો ને દષ્ટિસૃષ્ટિવાદ આદિ વિષયોનો અનુવાદ કરી તેનું ખંડન કરેલું છે એ વાત સ્પષ્ટ છે. શ્રીગૌતમ ને શ્રીજૈમિનિનજેવા સૂત્રકારોની સાથે વેદાંતમતનું કથન કરેલું હોવાથી આ લખાણમાં બ્રહ્મસૂત્રના કર્તા શ્રીવ્યાસભગવાનજ વેદાંતીના નામથી પ્રારંભ છે એમ નક્કી થાય છે, તેથી શ્રીવ્યાસભગવાનનો સિદ્ધાંત કેવલદ્વૈત છે એમ નક્કી થાય છે.

[અપૂર્ણ]

જ્ઞાનદર્પણ રૂ. ૧-૬-૦ વર્ણુવિચાર રૂ. ૦-૧-૦ શ્રીભગવદ્ ગીતાના મુખ્યોપદેશસંબંધી વિચાર રૂ. ૦-૨-૦ શ્રીનાથસદ્ગુરુસ્તુતિ સતક રૂ. ૦-૨-૦ પરમસુખી થવાના ઉપાય રૂ. ૧-૦-૦ બ્રહ્મજ્ઞાનના પ્રાપ્તિનાં વીશ સાધનો રૂ. ૦-૬-૦

